

Das Todesmotiv im Drama von Stanisław Przybyszewski

Beitrag vom: 31.10.2016

Rezension von M.A. Agata Anna Teperek Redaktionell betreut von Dr. Joanna Rzepa

W książce „Das Todesmotiv im Drama von Stanisław Przybyszewski” (2013, Motyw śmierci w dramatach Stanisława Przybyszewskiego) germanista i slawista Adam Jarosz omawia jeden z najbardziej znaczących i niezmiennie przewijających się w tekstach Stanisława Przybyszewskiego motywów. Tym samym wypełnia zaskakującą lukę w badaniach literackich poświęconych temu pisarzowi, a jednocześnie przyczynia się do głębszego zrozumienia wybranych utworów dramatycznych oraz ich recepcji. Autor zdecydowanie wykracza poza stwierdzenie, że u Przybyszewskiego „Cierpiące psychiczne postaci ponoszą śmierć, której w mniejszym lub większym stopniu same są winne” (s. 49), najczęściej popełniając samobójstwo.

„Das Todesmotiv im Drama von Stanisław Przybyszewski” to książkowa publikacja rozprawy doktorskiej, którą Jarosz obronił w 2012 roku na Uniwersytecie Justusa Liebiga w Gießen. Wydano ją w ramach serii „Literatur und Kultur im mittleren und östlichen Europa”. Wcześniej w tej serii ukazała się także inna książka Jarosza, również poświęcona Przybyszewskiemu: „Przybyszewski und Japan” (2012).

Autor, publikujący zarówno po polsku jak i niemiecku, w swojej pracy naukowej koncentruje się na europejskim modernizmie, badając twórczość m.in. Przybyszewskiego, Maurice'a Maeterlincka, Rainera Marii Rilkego, Gabrieli Zapolskiej i Bolesława Leśmiana. Dzięki temu patrzy na twórczość Przybyszewskiego z nieobcej samemu pisarzowi, ogólnoeuropejskiej perspektywy i nakreśla w książce szersze tło dla omawianego zagadnienia. Przywołuje w niej m.in. innych europejskich pisarzy oraz główne koncepcje epoki modernizmu i Młodej Polski.

Motyw śmierci, na którym koncentruje się Jarosz, jest typowo modernistycznym elementem, który pojawia się w wielu tekstach z przełomu dziewiętnastego i dwudziestego wieku. Jak konstatuje autor, ze względu na jego powszechność około 1900 roku, Przybyszewski nie mógł wręcz przed nim uciec. Choć motyw ten nie jest czymś wyróżniającym Przybyszewskiego spośród innych pisarzy, warto podkreślić, że towarzyszył mu przez całą twórczość. Jarosz poddaje analizie dziewięć utworów dramatycznych napisanych na przestrzeni trzydziestu trzech lat. Są to: „Dla szczęścia” (1894), „Goście” (1899), „Złote runo” (1901), „Matka” (1902), „Śnieg” (1903), „Śluby” (1906), „Gody życia” (1910), „Topiel” (1912) i „Mściciel” (1927). Analizę przeprowadzono tu pod kątem badanego motywu przy uwzględnieniu odniesień strukturalnych, semantycznych i funkcjonalnych.

Celem Jarosza jest pokazanie występującego u Przybyszewskiego kontinuum i rozwoju motywu śmierci oraz jego szczególnych powiązań z innymi motywami – zwłaszcza z motywem miłości. Połączenie tych dwóch zjawisk jest nad wyraz istotne w dramatach Przybyszewskiego, krążą one bowiem wokół miłości i śmierci, nie dążąc przy tym do naturalistycznego przedstawiania rzeczywistości.

Jak stwierdza Jarosz, teatr umożliwił Przybyszewskiemu dowolne wykorzystanie motywu śmierci dzięki bogatej, związanej z nim symbolice (por.: s. 16). Dlatego też analizując motyw śmierci w dramatach Przybyszewskiego, autor wprowadza pewną systematykę. Zauważa, że główny motyw, czyli motyw śmierci, znajduje wyraz w różnych symbolach. Te z kolei można podzielić na symbolikę natury, symbolikę światła i kolorów, symbolikę roślinną, symbolikę przedmiotów, postaci, znaki symboliczne, muzykę i taniec. Wiele elementów zaliczających się do poszczególnych kategorii powraca w utworach Przybyszewskiego, choć niektóre pojawiają się tam tylko punktowo i sporadycznie.

Co więcej, za pomocą motywu śmierci Przybyszewski przedstawiał transgresję. Wprawdzie śmierć jako akt wydaje się niemalże pozbawiona znaczenia, jest jednak warunkiem koniecznym dla zakończenia ziemskich zmagania, zbliżenia się do prawdy i znalezienia wyjaśnienia wszelkiej rzeczy. Na takie rozumienie śmierci przez Przybyszewskiego mógł mieć wpływ katolicyzm i obserwowane w dzieciństwie uroczystości religijne.

Kolejnym celem Jarosza jest wytłumaczenie symboliki śmierci obecnej w twórczości Przybyszewskiego. Jest to zadanie trudniejsze, gdyż dramaty uciekają przed jednoznacznymi osądami, pozostawiając dużą wolność interpretacyjną, a sam motyw jest bardzo złożony i trudno uchwytny. Jarosz zwraca uwagę na istnienie „drugiego ja” postaci dramatów, bo żadna z nich nie pełni wyłącznie roli symbolu – symbol dla Przybyszewskiego ma się wyłaniać z postaci, a nie postać z symbolu. W związku z tym symbol do pewnego stopnia żyje własnym życiem i bierze aktywny udział w wydarzeniach. Zarazem w symbolu znajdują swoje odbicie ukrywane cechy bohaterów, są więc one swego rodzaju katalizatorami. Pojawiające się u Przybyszewskiego postaci-symboli mają dwoistą naturę i nie są przy tym statycznymi nosicielami jakiejś idei, ale stale ewoluują i wchodzą w relacje z innymi postaciami.

Symboli pomagają też zachować równowagę między wieloznacznością formy a zamysłem, dlatego czasem istnieją same dla siebie, nie dają się dokładnie objaśnić i zweryfikować i znajdują się niemal na marginesie dramatu. Przykładowo zaskoczeniem może być rola pełniona przez park w twórczości dramaturga. Z jednej strony to miejsce o przejściowym, transgresyjnym charakterze, z drugiej przestrzeń parku poszerza przestrzeń ludzkiego bytu, staje się lustrem odbijającym lęki człowieka (s. 238).

Pod względem struktury książka Jarosza zaczyna się od obszernego wstępu historyczno- teoretycznego, w którym przedstawia on stan badań, szeroko omawia motyw i symbol w odniesieniu do dzieł Przybyszewskiego i dyskursu epoki, w której tworzył, oraz nakreśla obraz modernizmu i Młodej Polski pod kątem teatru i dramaturgii oraz obecnej w niej symboliki śmierci. Co ważne, autor często odwołuje się tu do tekstów teoretycznych o symbolu, dramacie i teatrze autorstwa samego Przybyszewskiego.

W drugiej części (podobnie jak w trzeciej) przedstawiono w porządku chronologicznym poszczególne dramaty, zwracając w nich uwagę na motyw śmierci. Utwory w drugiej części – wczesne utwory sceniczne

Przybyszewskiego – tworzą swego rodzaju „teatrologię śmierci” (s. 74). Zostały one opublikowane pod wspólnym tytułem „Taniec miłości i śmierci”. Choć w żadnym z nich nie ma mowy wprost o śmierci, we wszystkich znajduje się ona gdzieś za kulisami i jest ich tematem. W części trzeciej omówiono w podobny sposób późniejsze utwory.

Jaroszowi udało się przeanalizować dziewięć dramatów pod kątem występującego w nich motywu śmierci, zaznaczając podobieństwa między nimi i uwidoczniając istnienie pewnego kontinuum w obrębie jednego motywu. Autor spróbował także zinterpretować symbolikę tych dramatów, mając przy tym świadomość, że jednoznaczna interpretacja nie jest w ich wypadku możliwa. W tym tkwi jednak zaleta twórczości Przybyszewskiego, która nie tylko jest w stanie wywoływać różne osądy, lecz także skłania do dalszego zgłębiania tych dramatów.

Książka Jarosza wydaje się ważną pozycją dla osób zajmujących się twórczością (zwłaszcza dramatyczną) Stanisława Przybyszewskiego. Być może przyczyni się do wzrostu zainteresowania tym pisarzem i kolejnych (także scenicznych) interpretacji jego utworów.

Zitierweise:

M.A. Agata Anna Teperek: Rezension zu: Adam Jarosz: Das Todesmotiv im Drama von Stanisław Przybyszewski, 2012, in: <https://www.pol-int.org/de/publikationen/das-todesmotiv-im-drama-von-stanislaw-przybyszewski#r5242>.

<https://www.pol-int.org/de/publikationen/das-todesmotiv-im-drama-von-stanislaw-przybyszewski?j5Q6rewycZ5HtUDXTWpx7UZE=1&r=5242>